

O'ZBEK BOLALAR SH'ERİYATI VA ANVAR OBIDJON

Qosimova Gulmiraxon

ADUPI 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek bolalar shoiri Anvar Obidjonning bolalarning beg'ubor hayotiga bag'ishlangan o'nlab sh'rlar tahlili bayon etilgan.

Аннотация: В данной статье анализируются десятки стихотворений узбекского детского поэта Анвара Обиджона, посвященных безупречной жизни детей.

Annotation: This article analyzes dozens of poems by Uzbek children's poet Anvar Obidjon dedicated to the impeccable lives of children.

Kalit so'zlar. Kinossenarist, dramaturg, she'r, tasvir, bolalar adabiyoti, didaktik g'oya.

Bolalar shoiri Anvar Obidjon asarlariga shu jihatdan nazar tashlaganda uning shoir, nosir, kinossenarist, dramaturg, noshir sifatidagi ko'p qirrali ijodiy faoliyati ko'z oldimizga keladi.

Bolalar adabiyotiga Anvar Obidjon dastlab «Ona Yer», «Bahromning hikoyalari» to'plamlari orqali shoir sifatida kirib keldi va mavjud ijodiy an'analardan foydalangan holda o'ziga xos yo'l tanladi. «Bulbulning cho'pchaklari», «G'alati maktublar», «Kumush uy», «Gurungdagi gaplar», «Ajoyibxona», «O'zimizning ansambl», «Ignalarim chiroyli», «Mening kolleksiyam», «Shirin so'ylar jajjivoilar», «Kalamushlar kemasi», «Siz eshitmagan qo'shiqlar», «Dalalardan bolalarga», «Osmondan tushgan sozanda» turkum she'rlari fikrimizga dalildir. Ulardagi aksar majoziy-yumoristik tasvir bolalarning o'zlariga tanish, ammo bir qarashda hatto kattalarning ham e'tiborini tortmaydigan holat-manzaralar bilan chambarchas bog'liq. Shuning uchun ham Anvar Obidjonning she'rlarida an'anaviy uslub va shakllar shartlilik bilan bezanganini ko'rish mumkin. Uning qahramonlari ko'proq hayvonlar, hasharotlar, maysa-giyohlar, dov-daraxtlar bo'lib, tasvirning qisqaligi beixtiyor diqqatni tortadi. Ayrim she'rlari ikki-uch satrdan tashkil topgan bo'lsa-da, mazmunan tugaldir.

Anvar Obidjonning turkum she'rlari qo'shiq, maktub, cho'pchak shaklida yaratilgan. Ulardagi shakliy o'xshashlik kitobxonga diqqatini jamlashga, asarlarining ma'no-mazmunini anglashga yordam beradi. Jumladan, «Siz eshitmagan qo'shiqlar» turkumidagi «Chigirtkalar qo'shig'i», «Sigir qo'shig'i», «Ajoyibxona» turkumiga doir «Tulkilar radiosida», «Quyonglar tramvayida», «G'alati maktublar» turkumidagi «Po'stinning Ayiqchaga yozgan xati» she'rlari shunchaki shakliy uyg'unlikni anglatmaydi, balki, aksincha, ularning har birida kichkintoylarda hayrat tuyg'usini qo'zg'ashga qodir quvnoq yumor bilan yo'g'rilgan teran hayotiy ma'no bor.

«Tulkilar radiosida»gi «Toqat qilinglar bir oz, so'nggi bor kuylar xo'roz» tarzidagi axborot-e'lon ham, «Chumchuqlar bozorida»gi:

– Buncha tiqin, mashmasha?

– Sotilyapti itpashsha – tarzidagi qisqagina savol-javob ham bolalarni atrofimizdagi olam bilan tanishtirish orqali ularning dunyoqarashini kengaytiradi, mushohada qobiliyatini tarbiyalaydi.

«Bahromning hikoyasi» she'rida tasvirlanishicha, Bahrom ismli bola «Yapaloq» degan tovug'i bilan inoq yashaydi. Bu don bersa u oppoq tuxumlari bilan xursand qiladi. Xullas, ular o'rtasidagi do'stlikning zamini mustahkam. Ammo bu do'stlik Bahromning ehtiyotsizligi, to'g'rirog'i, qo'polligi tufayli barham topadi. Uning «dangasa» deya qilgan do'qidan Yapaloq uydan bosh olib ketadi. Yapaloq arazlashining sababini yozib qoldirgan xatida qo'pol va tamagirligi uchun Bahromdan qattiq xafa bo'lganini bayon etadi. Bahrom esa qilmishidan pushaymon.

Asarda qo'yilgan masalaga nisbatan muallif pozitsiyasi aniq. Lekin o'z munosabatini ochiq-oydin bildirib o'tirmaydi.

Izchil syujetning bolalarbop tilda hikoya qilinishi, tasvirda shoirning xolis kuzatuvchi sifatida turganligi she'rning san'at asari tarzidagi badiiy estetik ta'sirchanligini ta'minlash bilan birga, tarbiyaviy maqsadga ham xizmat etadi. Ya'ni, xushmuomalalik bilan qo'pollik haqida ma'lum tushuncha beradi.

Anvar Obidjonning «Siz eshitmagan qo'shiqlar» turkum she'rlarida didaktik g'oya ko'proq kinoya, qochiriq, piching aralash fosh etuvchi yumor vositasida ifodalanadi.

«Obbo kalamush-ey!» she'rida tanqid tig'i kalamushsifat kishilarga qaratilgan. Xalq mulkini kishi bilmas talon-taroj qiluvchilarga nafrat uyg'otishda shoir xarakter-xususiyatiga ko'ra ularga yaqin turuvchi kalamush obrazidan ustalik bilan foydalanadi. Mana, u kalamushga qarata nima deydi:

Yoz desalar
«Temir» deb,
Sen yozibsana
«Kemir» deb.

Shoir shu tariqa kalamushning aytilgan so'zni boshqacha yozishiga go'yo uning chalasavodligini sabab qilib ko'rsatadi. Lekin ziyrak kitobxon kalamushning «temir» o'rniga «kemir» so'zini yozishidan fahmlaydiki, u chalasavod emas, balki o'zining hayotiy prinsipini bayon qilyapti. Ma'no jihatdan bir-biridan tamom yiroq bo'lgan so'zlar (temir, kemir) zimmasiga asosiy g'oyaning yuksatilishi qofiyadosh so'zlardagi favqulodda hamohanglik she'rning g'oyaviy-badiiy ta'sirchanligiga, uzoq muddat xotiramizda muhrlanib qolishiga yordam beradi.

Anvar Obidjon «Tekinxo'r» she'rida ham shu xildagi «adressiz» tanqidga murojaat etadi. Mazkur she'r ayni vaqtda real mazmunga ham ega. Tekinxo'rlikka nafrat g'oyasini ilgari surgan shoir asarda bolalarga tanish manzarani chizadi:

Qumursqavoy
Topib uvoq.
Terga botib
Tortdi uzoq.
Chumchuq kelib
Sekingina,

Yutdi-qo'ydi

Tekingina.

Qumursqaning zahmatkashligi, topgan uvog'ini «terga botib» ne mashaqqatlar bilan iniga sudrashi, lekin tekin yashashga o'rgangan chumchuqning buning bilan ishi bo'lmasdan, tayyor oziqqa zo'ravonlik qilishi oddiy bir hol.

Shoirning mahorati shundaki, ko'pchilik ko'rib yursa ham, e'tibor bermagan o'sha oddiy hayot hodisasidan tarbiyaviy ahamiyatga molik umumlashma xulosa chiqara olgan.

She'rning ta'sirchanligini ta'minlagan omillardan biri keskin vaziyatning qalamga olinganligidir. Shoir uni g'oyatda qisqa satrlarda ixcham tasvirlaydi, so'zlarni chertib-chertib tanlaydi.

Sirtidan qaraganda, muallif she'rda qalamga olingan voqeaning shunchaki xolis kuzatuvchisi kabi taassurot qoldirsa-da, aslida unga bo'lgan munosabatini har bir satrga sig'dirishga intilgan. Qumursqaning topgan uvog'ini «terga botib uzoq tortishi»ga e'tibor qaratilganligidan unga shoirning xayrixohligini sezish qiyin emas. U qumursqaga qanchalik xayrixoh bo'lsa, Chumchuqning qilmishiga shu qadar nafrat bilan qaraydi. «Sekingina», «tekingina» qofiyadosh misralari bu pinhoni nafratning teran ifodasidir. Shoir ularga o'z munosabatini ochiq-oydin bayon qilganida, she'rning g'oyaviy-badiiy qimmatiga so'zsiz, salbiy ta'sir ko'rsatgan bo'lar edi.

Anvar Obidjon «Alamazon va uning piyodalari» qissasida, «Dahshatli Meshpolvon» dostonida hamda she'riy ertaklarida vatan ozodligi uchun kurash masalasini tarixiy mavzuga uyg'un tarzda ko'tarib chiqdi. «Alamazon va uning piyodalari»dagi voqealar afsonaviy shahar Yulduzistonda bo'lib o'tsa, «Dahshatli Meshpolvon»dagi voqealar turli qishloqlarda, mustabid shoh taxti joylashgan «Qahratoniya»da ro'y beradi. Shunisi e'tiborga sazovorki, har ikki asarda ham xudbinlik, manmanlik, laganbardorlik va mansabparastlik avj olgan makon oxir-oqibat tanazzulga yuz tutishi mumkinligi aytilgan. Asarning ichki mazmun-mohiyatidan unda sobiq sho'rolar jamiyati nazarda tutilgani ochiq-oydin sezilib turadi.

«Dahshatli Meshpolvon» asarida johillik, xudbinlik, yovuzlik timsoli bo'lgan bosqinchi Sepkilshohning yolg'onga, tuhmatga, safsataga asoslangan siyosati quvnoq yumor, achchiq istehzo bilan masxaralanib, ayovsiz fosh qilinadi. Uni tor-mor etgan yosh pahlavonlar, qo'rqmas botirlar ulug'lanadi.

Dostonning markaziy qahramoni Meshpolvon an'anaviy dostonlardagi kabi atrofdagilardan tom ma'noda ajralib turadi. Agar Alpomish yetti yoshidayoq bobosidan qolgan o'n to'rt botmonli kamonida Asqartog'ning cho'qqisini uchirib yuborgani, Rustamxon o'n ikki yoshida dev ustidan g'alaba qilgani bilan ajralib tursa, Meshpolvon o'ta qaysarligi, lof-qofga mohirligi va tashqi ko'rinishining g'ayritabiyligi bilan ajralib turadi.

Dastlab Meshpolvon enasining hamiyatiga tegadigan gaplaridan dili og'rib, safarga o'tlanadi. Uning bu safardan maqsadi, avvalo, o'z shaxsiyatini tasdiqlash («Erkaklik nimaligini bizdan ko'rasiz») edi. Lekin safar qiyinchiliklari, qishloqdagi og'ir, qashshoq hayot, zulm, sotqinlik, xiyonat uning ma'naviy dunyosini o'zgartiradi. Agar Meshpolvon safarining boshida qiyinchilikka uchrab, qum to'zonida qolganida xachirini asrashni o'ylamay, «Hayvon boshimdan sadaqa», deb hech ikkilanmay undan voz kechgan bo'lsa,

keyinchalik tutqinlikda och-nahor qolganlarida ham ulovidan ayrilishni xayoliga keltirmaydi. Rayhon qiziq qo'chqorini so'ymoqchi bo'lganida, qalqon bo'lib uni asrab qoladi. Uning ong-tafakkurida o'zgarish ro'y beradi. Qiyinchiliklarda o'ziga yo'ldosh bo'lgan bu tilsiz hayvonlarning qanchalik qadrdon va aziz bo'lib qolganligini his etadi, o'z-o'zini yengishga kuch topadi. Muallif umumiy maqsad tufayli birlashib, do'stlashib ketgan Oshiqbola, Rayhon qiziq, Chumakov va Meshpolvonlarni o'ta dramatik voqealar, qiyinchiliklar sinovidan olib o'tadi. Meshpolvon asta-sekin hayotga, atrofda sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga chuqurroq nazar tashlashini, mulohazali bo'la borishini muallif bir-biridan qiziq voqealar davomida ko'rsatib beradi.

Dostondagi ijobiy qahramonlar zukkoligi, qo'rqmasligi, tadbirkorligi, o'ziga xos qiyofasi, ma'naviy go'zalligi bilan kitobxon qalbidan mustahkam joy oladi. Yana shuni alohida ta'kidlash lozimki, adib o'z qahramonlarini butunlay benuqson, hamma ishlarni bajarishga qodir ideal insonlar sifatida ko'rsatishga harakat qilmagan. Qahramonlardagi ba'zi kamchiliklar va nuqsonlarning paydo bo'lish sabablari, ularni bartaraf etish yo'llarining badiiy asoslanishi bu qahramonlarning ko'z o'ngida jonli va hayotiy shaxslar tarzida gavdalanib turishini ta'min etgan.

Anvar Obidjonning Cho'lpon nomidagi nashriyotda chop etilgan «Pahlavonning o'g'irlanishi» nomli oxirgi kitobida bolalarga atalgan eng sara she'r va dostonlari jamlangani kichkintoylarga yaxshi sovg'a bo'ldi. Bu kitobdan ko'plab yangi she'rlar ham o'rin olgani shoir hanuz yoniqib ijod qilayotganidan dalolat beradi va kishini quvontiradi.

Ezgulikni esh qilgan adibdan kichik kitobxonlar zehni charxlab, ziyakligini oshiradigan yangi-yangi asarlar kutib qolamiz.

FOYDALANILGAN ADBIYOTLAR:

1. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti. (darslik-majmua). O'qituvchi-T.2008
2. Kiyikbayev F.Q. Bolalar adabiyoti . O'quv qo'llanma. T. Innovatsiya-Ziyo,2021